

православних великоросів, що яскраво показано у наведеній таблиці 3:

Таблиця 3. Зменшення кількості розкольників у Чернігівській губернії

	1860	1897
Загальна кількість населення губернії (всього осіб)	1 465 417	2 297 854
Кількість розкольників (всього осіб)	53 114	43 615
Кількість розкольників (у відсотках від загальної кількості)	6,62	1,90

Так, на фоні швидкого збільшення загальної кількості населення губернії кількість великоросів-розкольників повільно знижувалася, тож їхня питома вага зменшилася більше ніж утричі. Таким чином, у національно-конфесійній структурі населення Чернігівської губернії, відповідно до даних перепису населення 1897 р., ядро становило корінне православне малоросійське населення губернії – 1525492 особи, що становить 66,39 %. Якщо ж, наслідуючи статистів кін. XIX ст., визначити ці показники для руського (великоруського, малоросійського, білоруського) православного населення, то ми отримуємо ще більш вагомий цифри – 2128548 осіб, що становить 92,63 %. В той самий час, поряд із титульною нацією, представники якої у переважній більшості випадків були прихильниками православ'я, національно-конфесійна структура населення Чернігівської губернії була строкатою та неоднорідною.

Але при всьому цьому розмаїтті кожна етнічна чи віросповідна група є невід'ємною складовою народу України та її історії.

Павло Давидов

Цивілізаційний потенціал української освіти в контексті Болонського процесу

У статті розглядаються питання глобалізації світу та створення єдиного європейського освітньо-наукового та трудового поля. Здійснюється аналіз вимог світових та європейських організацій до трансформації української системи вищої освіти. Досліджується вплив Болонського процесу на реформування національної освітньої системи, проблеми та перспективи її трансформації.

The questions of globalization of the world and creation of unified European educational, scientific and labor area are considered in the article. The requirements of the World and European organizations to the transformation of the Ukrainian higher educational system are analyzed. The influence of Bologna process on the reformation of national educational system as well as problems and perspectives of its transformation are investigated.

Прагнення України увійти до європейської спільноти продиктоване не тільки бажанням політичної еліти утвердити нашу державу як європейську, а й рядом прагматичних потреб, з якими вона стикається на шляху своєї розбудови. Підбиваючи підсумки 20-річного шляху розбудови української державності, можна побачити ті проблеми, які постають перед нами та є характерною ознакою глобалізованого світу. Це стрімко зростаюча мобільність населення і як наслідок – значне зростання та інтенсифікація міграційних процесів. Серед факторів, які сприяють цьому, виокремлюється освіта, і, зокрема, впровадження Болонського процесу. Тобто сьогодні актуальною проблемою є отримання якісної освіти, як соціально значущого фактора як для окремої особистості, так і для держави і суспільства в цілому. Отже, в умовах глобалізації економіки та ринку

1. *Ананьева О.* Первая всеобщая перепись населения [Электронный ресурс] / О. Ананьева. – Режим доступа: <http://schools.keldysh.ru/sch444/MUSEUM/PRES/PL-6-99.htm>. 2. *Горбань Т.* Українці в структурі етнонаціональної ієрархії Російської імперії (XIX – початок XX ст.) / Т. Горбань // Историчный журнал. – 2005. – № 6. – С. 90–97. 3. *Домонтович М.* Материали для географии и статистики России, собранные отделениями Генерального штаба. Черниговская губерния / М. Домонтович. – СПб., 1865. – 799 с. 4. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга первая: Общий обзор епархии. – Чернигов, 1873. 5. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. – Чернігівська область / Зав. ред. В. М. Кулаковський. – К., 1972. – 780 с. 6. Календарь Черниговской губернии на 1886 год. – Чернигов, 1885. 7. *Колодний А. М.* Історія релігії в Україні / Колодний А. М., Яроцький П. Л. – К., 1999. – 735 с. 8. *Лилеев М. И.* Из начальной истории раскола в Стародубье / М. И. Лилеев. – К., 1889. – 215 с. 9. *Лилеев М. И.* Материали для истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. / М. И. Лилеев. – К., 1895. – 324 с. 10. *Литвак Б. Г.* Переворот 1861 г. в России: почему не реализовалась реформаторская инициатива. – М., 1991. – 300 с. 11. *Литвак К. Б.* Перепись населения 1897 года о крестьянстве России (Источниково-ведческий аспект) / К. Б. Литвак // История СССР. – 1990. – № 1. – 47–48. 12. *Мищенко В. В.* Исторические условия формирования старообрядчества Черниговской губернии [Электронный ресурс] / В. В. Мищенко // Вестник Московского областного университета. – 2008. – № 4. – Режим доступа: <http://samstar-biblio.ucoz.ru/publ/45-1-0-1570>. 13. *Морозова А. В.* Єврейське населення Лівобережної України XIX – на початку XX ст. / А. В. Морозова. – К., 2009. – 300 с. 14. Памятная книжка Черниговской губернии за 1862 год. – Чернигов, 1862. – 517 с. 15. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. / Под ред. Н. А. Тройницкого: В 118 т. – СПб., 1904–1905 – Т. 48. – 371 с. 16. *Платонов В.* Колонисты // Зеркало недели. – 1997. – № 47. – С. 24–37. 17. Положеніе о первой всеобщей переписи населения Российской Империи // Правительственный вестник. – 1895. – № 160. – С. 1. 18. *Руссов А. А.* Описание Черниговской губернии: В 2 т. / А. А. Руссов. – Чернигов, 1898–1899. – Т. 2. – 396 с. 19. *Самойленко А.* Німецькі поселення на Черниговщині в XVII – нач. XX в. / А. Самойленко // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення: Монографія. – Київ: Миколаїв, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». – Вип. 1. – С. 150–158. 20. *Сергійчук В.* Етапи переселення німців в Україну / В. Сергійчук // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення. – К.; Миколаїв, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». – Вип. 1. – С. 43–66. 21. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудринського. – К., 1990. – 1008 с.

праці, освіта стає головним визначальним чинником функціонування й актуалізації потенціалу економіки держав.

Створення єдиного європейського освітньо-наукового та трудового поля сьогодні є об'єктивною реальністю. Україна повинна остаточно визначитися зі своїм ставленням до Болонського процесу і окреслити план дій, спрямований на модернізацію вітчизняної освітньої системи. Те, що освітня система в Україні потребує свого реформування, ніхто не заперечує, проте, на жаль, чіткого плану дій сьогодні немає.

Та все ж таки освіта сьогодні виступає визначальним чинником функціонування та розвитку економіки. Університет, як провідний соціальний інститут освітньої галузі, змушений реагувати на проблеми глобалізації світу, зокрема, й ринку. Так, впровадження Болонського процесу враховує вимоги світових та європейських організацій

(зокрема, СОТ, ВБ, ЮНЕСКО, ЄС, ОБСЄ та інших) й тому реформувати освітню систему України треба так, щоб, залучаючи закордонний досвід, не втратити власні надбання. Завдання модернізації освітньої галузі України повинно полягати у створенні такої конкурентоздатної освіти, щоб наші студенти не «шукали розуму» за кордоном, а щоб і студенти інших країн їхали навчатися до наших вишів.

Безумовно, трансформаційні процеси в освіті достатньо активно досліджувалися у закордонній та вітчизняній літературі. Зокрема, роль Освіти взагалі і Університету, як базового наукового і навчального закладу у XXI ст., та їхня місія розглядаються в працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, М. Гайдеґґера, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, Х. Ортега-і-Гассета, М. Портера, Е. Тоффлера, К. Ясперса та інших; різні аспекти висвітлені в роботах фундаторів теорії людського капіталу Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блага. Розвиток освіти розглядається в працях В. Андрущенка, І. Дідика, О. Грішнєвої, Б. Данилишина, М. Долішнього, М. Дробнохода, М. Згуровського, С. Злупка, І. Каленюка, Р. Кігеля, П. Кононенка, К. Корсака, О. Кратта, В. Кременя, В. Куценко, М. Ніколаска, В. Новікової, Т. Оболенської, А. Погрібного та ін. Це зумовлено переломним станом суспільства, який породжує трансляцію нових життєвих смислів і цінностей, а освіта, зокрема, університетська, відіграє при цьому особливу роль, виступаючи відображенням глибинних витоків культури.

Метою нашої розвідки виступає розгляд проблеми глобалізації освітнього простору, зокрема, впровадження Болонського процесу та створення єдиного європейського ринку освітніх послуг і праці та їх наслідки для України. Зокрема, необхідність створення конкурентоздатної системи освітніх послуг з метою залучення іноземних студентів до навчання в Україні. Варто зазначити, що проблемі інтеграції України у європейську спільноту приділяється значна увага, зокрема, процес інтеграції в освітній галузі розглядається у роботі «Системний підхід до дослідження інтеграційних процесів у вищій освіті України», яка надрукована у спецвипуску журналу «Вища школа» у 2008 р. [11], а також у працях В. Андрущенка [1], В. Кременя [7] та ін. Проте шляхам покращення власних конкурентних переваг ВНЗ для залучення іноземних студентів належна увага не приділялася.

Зростаюча увага урядів усіх країн до системи освіти є загальносвітовою тенденцією. Проте українську освітню політику назвати виваженою та плановою, на жаль, неможливо. Ми то прагнемо якнайскоріше впровадити європейські стандарти, то знову або зупиняємося, або зовсім відміняємо впроваджене (це стосується не тільки терміну навчання у середній школі, а й вищої освіти, зокрема, «згортання» гуманізації в освіті та інших негативних тенденцій). Так, ніяк ми не можемо прийняти новий закон «Про вищу освіту», його проекти неодноразово піддавалися критиці, проте, у своїй більшості усі зауваження не були почуті чиновниками від освіти і політиками. При цьому, Україна за кількістю вишів та кількістю студентів на 10 тис. населення посідає одне з перших місць у світі.

Проте за даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України високий рівень освіти населення України на сьогоднішній день утримується тільки за рахунок старшого покоління, яке не виїхало з країни [10]. Це значить, що більшість талановитої молоді шукає «кращого

життя» і прагне побудувати наукову чи професійну кар'єру за кордоном, у європейських країнах або в США та Канаді. Проте й європейці починають поступатися жителям країн Азії за якістю освіти і професійних навичок. Такого висновку дійшли автори спеціального дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [3; 12].

Багато в чому це відбувається у Німеччині та Франції, де система освіти залишає бажати кращого, йдеться в доповіді. Південна Корея і Фінляндія відзначені в доповіді як позитивний приклад з точки зору інвестицій в систему освіти і підготовки фахівців. Сьогодні 97 % південних корейців у віці від 25 до 34 років мають закінчену середню освіту – це найвищий відсоток серед індустріально розвинених країн. Прогрес в цьому забезпечило те, що можливість отримання освіти в Південній Кореї залежить виключно від здібностей учня, а не від його походження [12].

Розвиток нових, в першу чергу, інформаційних технологій, зумовив швидке старіння знань і професійних навичок і, як наслідок, загострив проблему якості освіти. Що повинна дати людині системи освіти? В першу чергу, виховати вміння навчатися новому, бути здатним до самоосвіти й саморозвитку, критично мислити, вміти знаходити, засвоювати і творчо використовувати інформацію, необхідну для розв'язання завдань, що виникають, легко переключатися на нове та бути морально готовим до сприйняття нових життєвих умов. Тому на сучасному етапі розвитку світового освітнього простору спостерігається стійка тенденція зростання чисельності іноземних студентів, розширення сфери транснаціональної вищої освіти. Це пов'язано із загальними процесами глобалізації та інтеграції, які зумовлюють посилення економічних, політичних та культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей між різними країнами.

Зростання попиту з боку студентів на навчання за кордоном зумовлене відмінностями в якості підготовки і престижності ВНЗ різних країн; кращими перспективами працевлаштування і заробітку у випадку закінчення престижних ВНЗ; недостатньою «пропускнуою спроможністю» ВНЗ, що активно розвиваються, зокрема, азійських та африканських країн; розвитком різних програм інтернаціональної мобільності студентів [3].

Прагнення ВНЗ до залучення іноземних студентів визначається багато в чому фінансовими вигодами – послуги вищої освіти сьогодні є однією з найбільш перспективних статей експорту. Для залучення іноземних студентів ВНЗ проводять роботу з покращення своїх конкурентних переваг: для наближення послуг до споживачів впроваджуються різні Інтернет-технології та різноманітні форми дистанційної освіти; розширюється спектр мов викладання дисциплін; підвищується гнучкість самих освітніх програм з урахуванням вимог споживачів; практикується участь ВНЗ у різних міжнародних рейтингах.

Сьогодні контингент іноземних студентів у світі суттєво перевищує загальну чисельність студентів у багатьох окремо взятих країнах. Проте за обсягом експорту освітніх послуг беззаперечними лідерами є ВНЗ США, Великобританії, Німеччини, Франції, Австралії та Канади, де навчається більше половини усіх іноземних студентів світу. Хоча варто зазначити, що у країнах колишнього СРСР упродовж XX ст. був накопичений значний науково-освітній потенціал, і його особливою відмінністю була фундаментальність, яка зараз стає надто важливою в умовах економіки знань. Сьогодні Росія та Білорусія проводять політику, спрямовану на розширення експорту освітніх послуг, зміц-

нення і розвиток конкурентних переваг у сфері транснаціональної вищої освіти.

На жаль, участь вітчизняних ВНЗ у наданні послуг у сфері транснаціональної вищої освіти є незначною. Так, відповідно до офіційних статистичних даних, в Україні у 2008 р. навчалось 43,0 тис. іноземних студентів (переважно з Китаю, Росії, Туркменістану, Індії, Сирійської арабської республіки, Ірану, Малайзії [5]. За абсолютним значенням це складає 1,2 % усіх іноземних студентів у світі; а відносно до загальної кількості студентів в Україні, що навчаються на платній основі – 2,5 %.

У той же час, у сучасних умовах вітчизняні ВНЗ повинні бути зацікавленими у залученні іноземних студентів значно більше, ніж ВНЗ інших країн. По-перше, це пов'язано з дефіцитом бюджетних ресурсів і, відповідно, неможливістю державного фінансування вітчизняних ВНЗ у належних обсягах. По-друге, з тим, що фінансування вітчизняної вищої освіти напряму залежить від кількості студентів, що навчаються на платній основі. Крім того, сьогодні українські ВНЗ зіштовхнулися з проблемою різкого скорочення чисельності випускників шкіл, що, безумовно, негативно впливає на розвиток сфери вищої освіти, позаяк на перший план виходить проблема «виживання», а не покращення науково-освітнього потенціалу і кваліфікації викладацького складу.

Попри те, що динаміка контингенту іноземних студентів в цілому позитивна, зростання чисельності іноземних студентів поки не дозволяє компенсувати скорочення контингенту вітчизняних студентів (у зв'язку зі зменшенням чисельності випускників шкіл). Тому для залучення іноземних студентів у вітчизняні ВНЗ необхідна розробка відповідного нормативно-правового забезпечення. Реалізація заходів з визнання вітчизняних дипломів про вищу освіту на міжнародному ринку праці; підвищення якості освітніх послуг і забезпечення міжнародної престижності українських вишів; введення програм викладання дисциплін англійською мовою. Успішна реалізація цих заходів дозволить підвищити привабливість українських ВНЗ для іноземних студентів, що позитивно вплине на їхню конкурентоздатність у сфері транснаціональної вищої освіти.

Адже, зважаючи на особливості національного менталітету, що характеризується переважним прагненням до пізнання, Україна, на нашу думку, повинна прагнути нарощування експорту освітніх послуг. Саме цей інтелектуальний продукт найбільшою мірою відповідатиме майбутнім історичним змінам і забезпечуватиме провідні позиції країни в міжнародному співтоваристві. В Україні є всі передумови стати країною-експортером освітніх послуг не лише для євразійського, а й для значно віддаленіших регіонів, що, безумовно, сприятиме піднесенню її міжнародного авторитету й забезпечуватиме подальший розвиток традиційних для України галузей з використанням високих технологій, зокрема, космонавтики. Поступове перетворення держави на експортера інтелектуальних послуг сприятиме її перетворенню на країну університетів з духовно орієнтованим суспільством.

Україна повинна зберегти все краще, що є в традиціях вітчизняної вищої школи. Наша система вищої освіти має свої досягнення, і це переконливо демонструють перемоги українських студентів і молодих вчених у різноманітних міжнародних конкурсах. Проте вітчизняна система освіти не може перебувати в застиглому стані, вона повинна розви-

ватися, а для цього нам треба вирішити ряд проблем, що постають у зв'язку з процесом глобалізації освітніх послуг.

По-перше, цілком очевидним є той факт, що у сфері освіти та виховання Болонський процес має бути узгоджений з національними системами освіти країн, які перебувають в різному зв'язку з Європейським Союзом. Тому кроки зі створення наднаціональної європейської ідентичності робляться виважено й обережно. Сам процес повільний, ретельно продуманий і добре організований, в його основу покладено використання об'єднаної освітньої системи. Усі освітні системи ЄС повністю інтегровані в національні. Цей «виключно технічний маневр дозволив де-юре позбавити сенсу будь-які дебати щодо їх політичного значення та наслідків» [13]. Саме тому освітня інтеграція в межах Болонського та Копенгагенського процесів визначається в більшості наукових досліджень технічними та економічними, а не політичними критеріями.

Проте процеси європеїзації освіти слід розуміти в контексті не лише економічних, а й політичних імперативів, що мають на меті створення якнайміцнішого союзу між державами-членами Євросоюзу. Адже рух до нього потребує не тільки змін у політичних, інституційних та економічних процесах і структурах, а й у ідеях та цінностях. Освіта є також політичною сферою, бо безпосередньо впливає на формування світоглядів, інтересів, цілей, бажань, розуміння й підтримки або заперечення тих чи інших соціально-політичних явищ і процесів. Суспільство підтримує своє існування завдяки освіті, за допомогою якої його громадяни соціалізуються через засвоєння визначених освітньою системою форм публічного знання, включаючи цінності та норми. Саме через систему освіти поширюються цінності та світоглядні орієнтири, які стають основою європейської ідентичності.

Отже, з упевненістю можна сказати, що метою Болонського процесу є не лише економічні імперативи, а й створення європейської ідентичності. Як один із найважливіших складників політики ідентичності єдиний європейський освітній простір – не чийсь фантазії, а соціальна, політична реальність. Тому не випадково у багатьох документах Болонського процесу зазначається, що кожна країна-учасниця повинна зберегти національну палітру, самобутність та надбання в освіті й підготовці фахівців.

З огляду на прагнення України стати членом ЄС необхідність розуміння політичного змісту освітньої інтеграції на теренах об'єднаної Європи робить зазначену проблему надзвичайно актуальною. Бо приєднання України зараз ще залишається більше «політичною картою», а ніж реальним прагненням впровадити зміни базового критерію професійної освіти (сьогодні ще не прийнята нова редакція Закону України «Про вищу освіту», отже, і не впроваджені європейські стандарти). Це свідчить про те, що необхідність такої зміни з позицій інтересів суспільства і держави не доведена, оскільки наслідки таких радикальних змін можуть виявитися не такими вже й прогресивними, як їх прогнозують. Справа ще й в тому, що критерій професійної компетентності фактично заперечує традиційну для української освіти культуроцентричність, породжує сумнів щодо цінності фундаментальної підготовки в системі вищої освіти, практично не розглядає виховання як функцію вищої школи. Тоді як у професійних спільнотах досить чітко виражена позиція щодо необхідності збереження культуроцентричності вищої освіти в країні [7, с. 325–360; 2, с. 279–289].

Отже, треба пам'ятати, що за допомогою освіти кожна людина долучається до здобутків людства, що мають глобальне значення, осягає все краще зі скарбниці власного народу, зберігає власну національну ідентичність, що є запорукою духовного, економічного та фізичного виживання в умовах стрімких, часто суперечливих, а то й негативних планетарних процесів.

По-друге, гуманізація суспільства безпосередньо пов'язана із формуванням особистості, яка усвідомлює свою укоріненість у культурі. Першочергова роль у цьому належить університетській освіті, яка покликана вирішувати завдання повернення до культурних джерел освіти та науки, відновлення культурної пам'яті та збереження національної ідентичності в процесах глобалізаційної інтеграції. За останнє десятиліття в освітньому просторі відбувся своєрідний «вибух», який називають університетизацією вищої школи. Вона пов'язана з тим, що упродовж ХХ ст. в українському освітньому просторі переважали інститути, які виконували місію інтернаціоналізації освіти. Університети, перебуваючи в їхньому силловому полі, були позбавлені своєї культуротворчої місії. Тому нагальне завдання, яке мають вирішити університети в найкоротший термін, – здійснити ренаціоналізацію вищої школи, збереження культурної самобутності у процесах інтеграції.

По-третє, тенденція «ринковізації» системи освіти й перетворення навчання та виховання на товар неминуче й логічно призводить до розпаду всього етосу педагогічної праці, зникнення емпатії та будь-яких проявів позитивного й безкорисливого ставлення викладача до студентів. Сьогодні «ринковізація» освіти певною мірою гальмує інтелект і порядність сотень тисяч українських викладачів вищих навчальних закладів [6, с. 19].

По-четверте, за умов і потреб економічних, соціальних трансформацій освіта повинна стати справді провідною сферою суспільного буття, але не галуззю наукового господарства, яка функціонує за «залишковим принципом». Досягти жаданого соціального й економічного прогресу не може жодна держава, де наука і освіта розвиваються за цим принципом фінансування, де освітні програми є справою не першорядною. У будь-якому разі високорозвиненими нині є лише ті країни, де частка ВВП, що виділяється на освіту, становить 10 і більше відсотків, де освітні проблеми і технології займають домінуючі позиції в політиці урядів.

По-п'яте, і це на нашу думку, є дуже принциповим питанням, виступає якість освіти, яка б максимально задовольняла особистість, державу і громадськість. Це коли людина вміє: навчатися, працювати, жити (класична тріада). При цьому виокремимо поняття кількісної освіти (обсяг знань) і якісної освіти (наявність в особистості відповідних соціальних, особистісних якостей). Обидва складники діють спільно, доповнюючи один одного. Особливо слід наголосити, що якість освіти вимірюється не обсягом інформації (знань), які отримала людина; це зміст її етичних і педагогічних принципів. Тим часом у більшості ВНЗ, на жаль, немає цілісного навчально-педагогічного, виховного процесу, під час якого формується гармонійна особистість громадянина-патріота.

По-шосте, як зазначає ряд науковців та політичних діячів, ми живемо у плюралістично-безідейному суспільстві, де національна ідея – лише предмет певних теоретичних розвідок і суперечок, а не наріжний камінь державотворення. А тому й логічно, що і у ВНЗ національний

аспект не є домінуючим у духовно-виховній роботі зі студентством [4, с. 6–7]. Тому особливого значення серед вихідних принципів удосконалення освіти України набуває принцип національної спрямованості, національного самовизначення, що підкреслює органічний зв'язок освіти з національною історією, традиціями, її роль у збереженні та збагаченні культури українського народу, формуванні національної ідентичності. Школа переплавляє два зустрічних потоки – збагачення національного загальнолюдського і, навпаки, загальнолюдського – національним [1, с. 477–524; 9, с. 48–55]. Гуманітаризація вищої освіти у глобалізованому суспільстві є нагальною вимогою. Її зміст має бути перебудований у такому контексті, щоб у процесі підготовки фахівця високої якості «одночасно формувалися гуманістичний світогляд і культура, моральні та естетичні цінності, любов до власної Батьківщини і повага до народів і культур світу» [8, с. 332].

Освіта є потужною соціальною інституцією, яка може й повинна формувати духовно-інтелектуальний потенціал нації-держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку. Саме з освітою пов'язуються сучасні завдання консолідації суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору України, формування ціннісної системи – відкритої, варіативної, духовно і культурно насиченої, толерантної, яка забезпечить становлення дійсної громадянськості, патріотизму та національної ідентичності.

Національна освітня система має виробити механізми ефективного захисту національного культурного та освітнього простору від негативних наслідків глобалізації. Входячи у Болонський процес, запозичуючи чужий досвід, ми повинні зберігати власні надбання і ті переваги, які має вітчизняна освіта. Ключова позиція реформування – не уніфікація вищої освіти, а широкий доступ до багатоманітності освітніх культурних надбань інших країн. Проте в українській вищій школі повинна домінувати українська аура. Кожен студент, кожен випускник ВНЗ повинен бачити своє утвердження в житті через утвердження української державності, піднесення її авторитету в світі.

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту. Статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2004. 2. Вішке М. Освіта і громадянське суспільство за доби глобалізації / Мірко Вішке // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови. – К.: Інститут ліберального суспільства, 2007. – С. 279–289. 3. Ерфорт О. Ю. Транснаціональне вище освітнє образование в контексті розвитку мирового образовательного пространства // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів, науковців. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2011. – 344 с. т. I, Секції: № 1 (сесії 1.1–1.7), № 4 (сесії 4.1–4.7). – С. 119–121. 4. Головатий М. Болонський процес і проблеми модернізації національної освіти в Україні / М. Головатий // Персонал плюс. – 2007. – 14–20 листопада. – С. 6–7. 5. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти» / [Ю. М. Коровайченко, М. М. Фоменко, С. С. Кретович та ін.]; відповід. за випуск Я. Я. Болюбаш – К.: МОНУ, – 2009. – 117 с. 6. Корсак К. Чергова небезпека – «ринковізована» освіта / К. Корсак // Науковий світ. – 2005. – № 12. – С. 17–19. 7. Кремінський В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремінський. – К., Грамота, 2005. – С. 325–360. 8. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга, 2004. – кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державно- і культурно творення. – 2004. 9. Подольська Є. Освіта в контексті глобалізації: напрямки та механізми реалізації реформ в Україні / Є. Подольська // Вища освіта. – 2007. – № 1. – С. 48–55. 10. Уровень образования населения Украины удерживается за счет старшего поколения. – НАН Украины [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www>

rbc.ua/rus/newsline/2007/01/26/166775.shtml. 11. Шинкарук В., Раковський Х., Метешкін К. Системний підхід до дослідження інтеграційних процесів у вищій освіті України / В. Шинкарук, Х. Раковський, К. Метешкін // Вища школа. – 2008. – № 9. – С. 12–28. 12. World Bank Statistics

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog>. 13. Chaulier J., Groche S. Now European Integration is Eroding National Control over Educating Planning and Policy // European Education, vol. 37, no. 4. – Winter, 2006. – P. 7–21.

Сергій Денисюк

Проблеми розвитку української культури у дослідженнях Ю. Шевельова (Ю. Шереха)

У статті розглядаються проблеми розвитку української культури у дослідженнях Юрія Шевельова (Юрія Шереха).

Problems of development of Ukrainian culture in the researches of Yuriy Shevelov (Yuriy Shereh) are analyzed in the article.

Проблеми української культури знаходились у центрі дослідницької уваги Ю. Шевельова упродовж усієї його творчої діяльності. Практично кожна праця видатного лінгвіста, літературознавця, мистецтвознавця, культуролога тією чи іншою мірою торкається багатогранного феномена української культури як самобутнього явища світової духовності. Глибока ерудованість, широкі знання з різних галузей культури, вільне оперування здобутками тогочасної світової науки допомогли виробити власний дослідницький підхід, в основі якого були синтетизм та інтегративність методології: «Йдеться про опанування нового підходу до синтетичного пізнання культури, історії культури, розмаїтих її чинників. Спілкуючись із елітою Заходу, природно, необхідно було репрезентувати світову міру знань і сучасний стиль дослідження. Воїстину енциклопедичні знання та системний підхід до культури дають йому змогу збагнути явища в цілості, коли література, театр, музика, кіно, різновиди образотворення та мова відповідних видів мистецтва й мова як феномен людського спілкування перебувають в органічній єдності й наскрізь пройняті філософією, психологією, етнологією» [2, с. 8]. Слід також врахувати ту обставину, що багато важливих питань історії і теорії української культури Ю. Шевельов розглядав на матеріалі українського письменства як одного з найповніших репрезентантів загальнокультурних процесів. Брак у доробку вченого спеціальних теоретичних праць, присвячених культурологічним аспектам, компенсується і доповнюється тими роботами, які, незважаючи на різний час їх створення, містять ідеї й положення, що дозволяють говорити про наявність у Ю. Шевельова цілісної концепції української культури. В її основі знаходиться бачення духовної культури як складного, багатошарового явища, складові якого розвиваються за власними іманентними законами і водночас у тісному зв'язку і взаємодії між собою і соціумом. Зазначене стосується усіх культур світу. Але крім загальних закономірностей, українська культура має низку характерних особливостей. Зокрема, культура українського народу належить до євразійського типу, вона формувалась і розвивалась на межі європейської та азійської культур. Визнавши українців як націю, що має «всю культуру європейських джерел у своїй крові», дослідник підкреслює, що наша культура вбирала елементи з різних сторін світу. Зокрема, «було багато орієнтальних впливів і зв'язків. Їх треба виділити, вивчити, випнути. Трипілля і Іран. Візантійське зачеплення теж було східне. Шпенглер розглядає візантійську культуру як арабську. «Слово о полку Ігоревім» зв'язане не тільки з норманськими сагами і піснями про Роланда. Воно зв'язане з Біблією і епосами сходу. Злочин Росії

не тільки в тому, що вона відірвала нас від Європи. Вона відірвала нас і від Сходу. Вона виховувала не тільки єврофобство, а і зневагу до Сходу» [5, с. 130].

Також Ю. Шевельов вказував на наявність в українській культурі вічно-селянського первня, розуміючи його, насамперед, як категорію психологічну. Це та домінанта, яка завжди в історії України задавала панівний тон. Вона «вплилась і визначила «звучання» нашої історії в часи Володимира Великого і Ярослава Мудрого, Данила Галицького і Сагайдачного, Хмельницького і Мазепи, Шевченка і Юрія Липи» [5, с. 107]. Дослідник вважав цю традицію позитивною і перспективною для розвитку української культури, оскільки у сполученні з передовими досягненнями світової духовності вона здатна створити «високе і справді дороговазне мистецтво» [5, с. 108].

Тривале перебування України у бездержавному стані, колоніальній залежності, відсутність необхідних умов для повноцінного розвитку культури призвели до тривалих перерв, драматичних розривів і застою у культурному процесі. Це позначилось, наприклад, на характері українського літературного розвитку – «гальмованого, перериваного, відновлюваного, різноцентрового» [4, с. 548]. Неприятливі історичні умови розвитку України спричинили провінційність, яку вчений вважав найбільшим ворогом української культури. Принципова, постійна і наполеглива боротьба з провінційністю в усіх її проявах стала важливим напрямком діяльності Ю. Шевельова. «Картагена нашої провінційності мусить бути зруйнована» – цей заклик з есею «Над озером. Баварія» став лейтмотивом усієї творчої спадщини дослідника. «Провінція – все те, що не стверджує себе столицею світу. Провінція – не географія, а психологія. Не територія, а душа» [5, с. 116].

Отже, провінційність виступає у концепції вченого як психологічний комплекс, що виник історично і піддається корекції. У своїх роботах Ю. Шевельов прагнув з'ясувати причини духовної провінційності, національної меншовартості, віднайти витоки того феномена, який увійшов в історію під назвою «малоросійство». В одній із своїх ранніх робіт «Меч, труби, люття» (1943) він звертається до періоду другої половини XVII ст., що став яскравим контрастом до попередньої епохи, позначеної граничним напруженням національних сил, результатом чого стало відновлення у важкій боротьбі національної державності. Автор здійснив спробу простежити ґенезу формування рабської психології у свідомості українців, розкрити проблему світоглядних деформацій на прикладі життя та діяльності відомого церковного діяча, вченого, поета Лазаря Барановича. Зазначимо, що Ю. Шевельова завжди цікавила проблема пізнання людини українського суспільства,